

Lūžiai Klaipėdos krašte

(Atkelta iš 1 psl.)

Kiekvienoje atsiminimų dalyje pateikiamos biografinės žinios ir asmens apibūdinimas kiekvieno gubernatorių ir direktorijos pirmininkų. „Navakas buvo labai impulsyvaus būdo ir nemėgo jokių švelninančių patarimų... Kalbėjo greitai ir griežtai, policijos ministro tonu“ (96 p.).

Dar įdomesnis jo tikslų apibūdinimas: „Jonas Navakas esą žadėjęs visą reikalą taip sutvarkyti, kad Klaipėdos krašto pasidarytų Lietuvos respublikos apskritis, o direktorijos pirmininkas eilinis Lietuvos apskrities viršininkas. Deja, nei vyriausybė, nei naujasis gubernatorius nepažino Klaipėdos krašto visuomenės nepaprasto užsispyrimo išlaikyti autonomiją, pakankamai neįvertino nacionalsocialistinės Vokietijos ūkinės, politinės įtakos ir jos sukeliamo politinio triukšmo pasekmių. Nenorėta suprasti ir signatarinių valstybių dvidešdės politikos ginti Klaipėdos krašto autonomiją ir tuo pačiu krašte auginti pasiliejusį nacionalsocialistinį judėjimą“. Žinoma, šiame aptarime nurodytos ne visos nesklaidumų priežastys.

Glaustai tarus, autorius taip apibūdina J. Navaką: „Buvo didesnio masto politikas, tik kai kuriems jo vartojamiems veiklos būdams neatitiko vieta, laikas ir politinė konjunkcija“ (100p.).

Tuo metu Klaipėdos krašte prasidėjo varžybos tarp Lietuvos ir Vokietijos. Berlynui paskatinti, Klaipėdos krašte įkurtos dvi nacionalsocialistinės partijos: socialistinė ir krikščioniška socialistinė bendruomenė. Jis uždarė, buvo iškelta Neumannas ir Sasso byla, plačiau neaparta atsiminimuose. Vokietija ėmė varžyti Lietuvos žemės ūkio gaminių įvežimą. M. Reizgio direktorija atliko plataus masto administracinį valymą, bet tegalėjo išverti nepilną pusantį metų tarpinį. Netrukus iškilio M. Reizgio direktorijos veiksmų įteisinti reikalas. J. Brūvelaičio direktorijai iškilio ūkiniai klausimai, kuriems spėsti prašyta Lietuvos vyriausybės paramos.

Nors autorius tik kopininkams taikė romėnišką patarlę: ubi bene ibi patria — kur gerai, ten mano tėvynė, bet šis žūkis galėjo būti taikomas ir krašto visuomenės nemažai daliai, besidariusiai į Kauną ar Berlyną.

Antrojoje atsiminimų dalyje paliesta daugelis klausimų, bet ypač įdomūs skryiai, liečiantys bedarbių, Klaipėdos krašto spaudą ir 1935.1.28 ministerių tarybos posėdį.

Viltys ir Vokietijos ultimatumas

M. Anyas mėgo pašaipą, ir atsiminimuose kartais ja astrokai duriama ypač didžlietuviams. Jis gerai žinojo mažlietuvų silpnynes, bet jų neužsiminė. Atrodo, kad tik šventieji ten gyveno.

Kartais autorius apibūdiniams per toli šauna: „Klaipėdiečių atžvilgiu Kurkauskas irgi rodė tam tikrą mums iš didžlietuvų pusės jau pažįstamą lengvabūdiškumą bei paviršutiniškumą. Po paskyrimo vienas jo pažįstamų neval jo paklauses, kaip jis, iki šiol užsiėmęs tik žemės ūkio reikalais, manęs orientuoti Klaipėdos politiniame laibirinte, kuriame jau tiek daug politikų įklimpę. „Kodėl ne?“, atsakęs Kurkauskas, „jau nusipirkau Klaipėdos konvenciją, statutą ir, vykdamas į Klaipėdą, juos perskaitysiu“. Savo valdymo laikotarpyje jis nerodė ypatingų pastangų gliausi susipažinti su krašto problemomis“ (251 p.).

Anuo metu Lietuva ir Vokietija vengė dar didesnės įtampos ir stengėsi atsargiai įvairius klausimus spręsti. Taip dėjos 1935. IX. 29 Klaipėdos krašto seimelio rinkimuose, kuriuose lietuviški sąrašai telaimėjo 5 atstovus iš 29,

o A. Baldžiui, nors jau atsilijusiam nuo lietuviškos srovės, pavesta vadovauti naujai direktorijai. Anuomet Vokietija ėmė Klaipėdos krašte supirkinėti riebias kiales ir dalimi lengvinti ūkinio klausimo sprendimą. Žinoma, kovos ginklų paslėpimas tebuvo laikinas.

Lietuvos vyriausybė tuo metu ėmė daugiau dėmesio kreipti į ūkio sritį, švietimą ir spaudą.

Atsiminimų autoriaus žodžiais: „Kurkauskas į savo buvimą Klaipėdos krašte žiūrėjo kaip į laikiną dalyką“ (294 p.). Jam neištvėrus net dvejų metų gubernatūroje, jį pakeitė J. Kubilius, kurį atsiminimų autorius taip vertino: „Kubilius buvo labai taktiškas, teisingo nusistatymo ir visus reikalus gerai apsvaustas“ (296 p.). Jis buvo panevėžietis. Tuo būdu paneigtas autoriaus ankstesnis teigimas: didžlietuviai lengvabūdžiai ir paviršutiniški.

Šioje veikalo dalyje mažai pateikiama žinių apie gubernatoriaus J. Kubiliaus veiklą, bet be reikalo įterpti mažesnės svarbos dalykai: N. Naftalio reikalai Žemės banke, Tautinio lietuvių banko rūpesčiai ar net Čekoslovakijos apkarpymo atgarsiai. Pastarasis skyrius tik tiek įdomus, nes jame išryškintas aukšto Finansų ministerijos pareigūno visišką nesugaudymą.

Gana įdomus Vokietijos generalinio konsulato Klaipėdoje veiklos ir nacionalsocialistinės propagandos aptarimas. „Vokiečių generalinis konsulas nepaileidė nei vienos gubernatūros ir Lietuvos vyriausybės padarytos taktiškos klaidos... Gubernatoriaus V. Gailliaus laikais konsulas viešai organizavo aktyvias smogikų grupes“ (307 p.).

Lietuvos politinė propaganda taip aptariama: „Lietuvos valstybinės jėgos buvo suskaldytos ir pačios valstybės viršūnėse mažai rodoma reikalo ir noro įsigilinti į Klaipėdos krašto problemas. Lietuvos ūkinis ir finansinis pajėgumas buvo nedidelis, o jos propagandinis aparatas mažas, nepatyręs ir dažnai nevykusiai panaudojamas“ (331 p.). Tiesa, kad mūsų informacija ir propaganda buvo silpnutėlė, bet jos nepajėgumo nereikia sieti su Lietuvos ūkiniu pajėgumu. Jos silpnybės priežastys glūdėjo kur kitur.

1938.XII.11 seimelio rinkimuose jau vyravo nacionalsocialistinis vienybės sąrašas, laimėjęs 25 atstovus. Lietuvių sąrašai tepaavedė 4 atstovus. Klaipėdos krašte ryškiai degė Vokietijos ipūsta liepsna. Jau 1938 m. rudenį buvo ryškūs Berlyno polėkiai griežtai spėsti Klaipėdos krašto klausimą. Deja, Lietuvos vyriausybė tebegyveno nepagrįstomis viltimis, nors seimelio 80 proc. narių buvo nacionalsocialistai.

Tragiškoji užbaiga

Didžiojo netikrumo metu V. Gaillius buvo paskirtas Klaipėdos krašto gubernatoriumi ministro teisėmis. Jis pradėjo pareigas eiti 1938.XII.12 ir atsiminimų autoriui pareiškė: „Aš į visą dalyką žiūriu optimistiškai“. Direktorių pirmininku paskirtas V. Bertuleit, lietuviškos kilmės, bet jau plaukęs ryškioje nacionalsocializmo srovėje. Lietuviškos kilmės ir turėjęs lietuvišką pavardę ūkininkas užgnaužė lietuviškas mokyklas ir lietuvių kalbą viešame santykiavime. Tuo metu Neumannas stvėrėsi organizuoti SS ir SA. Lūžis jau buvo padarytas. Tereikėjo laukti Klaipėdos krašto atplėšimo. O to metu Kauno politiniai sluoksniai ir Lietuvos pasiontiųybės vadovas plaukiojo optimizmo srovėje, kuri rodė mūsų tautai neto politinį pasimetimą. Lietuva negalėjo to smūgio išvengti ir turėjo bent kiek jam pasiruoš-

ti. Visa tai ganėtinai ryšku, skaitant atsiminimų autoriaus pasikalbėjimą su užsienio reikalų ministru J. Urbšiu, kuris tik užuolankomis bandė išvengti nelemto Vokietijos reikalavimo.

Klaipėdos krašto atplėšimas susietas ir su dideliais medžiagiais nuostoliais, kuriuos turėjo pakelti asmenys ir valstybė.

Ano meto Klaipėdos krašto istorijos lapas amžinai užverstas. Ir nesėkmingos Lietuvos pastangos paliko pėdsakus. Po Antrojo pasaulinio karo kraštas tapo nors ir okupuotos Lietuvos dalimi. Jo veidas pakito, ir dingo tie politiniai klausimai, kurie nedavė ramybės Lietuvos respublikai. Šiuo metu bręsta nauji rūpesčiai, nes vietoje vokiečių ten spraudžiasi rusai.

Žvilgis į atsiminimus

Kiekvienas lietuvis, besidomintis Lietuvos praeitimi, turi susipažinti su M. Anyso atsiminimais „Kova dėl Klaipėdos“. Atsiminimų antraštė galėjo būti kitokia, nes Ernestas Galvanauskas taip pavadino savo atsiminimų nuotrupas, paskelbtas 1961 m. pradžioje. Ten aptartos nepaprastos Lietuvos vyriausybės pastangos prijungti Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, kai M. Anyso atsiminimuose liečiama Klaipėdos krašto politinė, visuomeninė ir ūkinė raida 1934-39 m.

M. Anyso atsiminimuose galima rasti daug įdomios medžiagos, nepaskelbtos iki šio meto. Suprantama, atsiminimų autorius vienaip ar kitaip nušvietė įvykius ar anų meto veikėjus. Autoriaus analitinis asmenų ir įvykių aptarimas gali sukelti nesutarimą.

Knygoje esama ir klaidų, kurių buvo galima išvengti. Atsiminimų 175 p. rašoma: „1926.XII.17 perversmo dėka J. Tūbelis pateko į Lietuvos vyriausybės viršūnę. Kilęs iš kaimo ir buvęs socialdemokratas, Tūbelis buvo iš esmės priešingas Lietuvos dvarininkijos ir prekybininkų luomui. Kaip finansų ministras ir Lietuvos Banko valdytojas valdė visą Lietuvos finansinį ūkį ir t.t.“ (175 p.).

J. Tūbelis 1927.V.3 tapo finansų ministru, o 1929.IX.24 — ministru pirmininku. Jaunystėje jis domėjosi marksizmu, bet nebuvo socialdemokratas. Jis negalėjo būti tuo pat metu finansų ministru ir Lietuvos banko valdytoju.

Dar daugiau tikrovę neatitinkančių žinių apie Ernestą Galvanauską: apsigyveno Klaipėdoje 1930 m., 1935-36 m. Miškų departamentas ėmė jį pulti, 1935-36 m. suorganizavo Prekybos institutą, Galvanauskas įėjo į Statybos bendrovės valdybą, geštaps Galvanauskui nieko nedarė.

Buvo visai kitaip. E. Galvanauskas jau nuo 1927.III.1 buvo Klaipėdos uosto direktijos pirmininko pareigose. Jam esant „Ryto“ bendrovės priežiūros tarybos pirmininku, žymiai sustiprėjo jos veikla. Iš Medžio sindikato pirm. pareigų jis pasitraukė dėl Sovietų netesėjimo sutartomis sąlygomis miško medžiagą tiekti. Jo santykiai su miškų departamentu buvo geriausi. Minėtas departamentas tiesėjo susitarimo įsipareigojimus duoti stipendijas Prekybos instituto studentams. E. Galvanauskas buvo Statybos bendrovės pirmininku. Klaipėdos kraštas nebuvo kolonija, todėl ten negalėjo būti kolonizacijos. Statybos bendrovės tikslas buvo statyti mokyklas ir lietuviams darbininkams butus. E. Galvanauskas, pasitraukęs iš Lietuvos, tegalėjo tik du mėnesius Klaipėdoje gyventi. Iš Klaipėdos buvo Vokiečių saugumo išstremtas į Berlyną ir ten ilgą metą kiekvieną dieną privalėjo policijos nuovadoje prisistatyti.

Šie ir kiti nuklydimai nuo tiesos greičiausiai įvyko dėl neapdairumo.

Atsiminimų stilius geras. Kalbos ir korektūros klaidų retai te-

William Sorach Kristaus galva

W. Sorach yra vienas ryškiausių Amerikos skulptorių, gimęs 1887 metais Lietuvoje, Jurbarko miesto žydų šeimoje. Valkystėje atvežtas tėvų į Ameriką, Lietuvos talpi neužmiršo. Savo prisiminimuose nostalgiskai rašo apie gimtinį miestą, platų Nemuną ir pavandenius plaudančius baržas.

Šv. Jonas Krikštytojas

Možė (granitas)

Kaltinimai ir apsikaltinimai

(Tęsinys iš praėjusio šeštad.)

JURGIS JANKUS

Kai grįžom prie valsčiaus, saulė jau buvo arti laidos. Prie daboklės durų stovėjo pažįstamas šaulys su šautuvu. Vokietis susidomėjo, ką jis čia veikia. Pasirodo, jie buvo paėmę ir čia uždarę keletą vyrų, talkininkavusių komunistų valdžiai. Daugumas buvo pažįstamų, griebusių pirmą pasitaikiusią progą tapti valdininkais. Matydavau juos trinančius po valsčių, bet nebūčiau gatorius vienaip ar kitaip nušvietė įvykius ar anų meto veikėjus. Autoriaus analitinis asmenų ir įvykių aptarimas gali sukelti nesutarimą.

Knygoje esama ir klaidų, kurių buvo galima išvengti. Atsiminimų 175 p. rašoma: „1926.XII.17 perversmo dėka J. Tūbelis pateko į Lietuvos vyriausybės viršūnę. Kilęs iš kaimo ir buvęs socialdemokratas, Tūbelis buvo iš esmės priešingas Lietuvos dvarininkijos ir prekybininkų luomui. Kaip finansų ministras ir Lietuvos Banko valdytojas valdė visą Lietuvos finansinį ūkį ir t.t.“ (175 p.).

J. Tūbelis 1927.V.3 tapo finansų ministru, o 1929.IX.24 — ministru pirmininku. Jaunystėje jis domėjosi marksizmu, bet nebuvo socialdemokratas. Jis negalėjo būti tuo pat metu finansų ministru ir Lietuvos banko valdytoju.

Dar daugiau tikrovę neatitinkančių žinių apie Ernestą Galvanauską: apsigyveno Klaipėdoje 1930 m., 1935-36 m. Miškų departamentas ėmė jį pulti, 1935-36 m. suorganizavo Prekybos institutą, Galvanauskas įėjo į Statybos bendrovės valdybą, geštaps Galvanauskui nieko nedarė.

Buvo visai kitaip. E. Galvanauskas jau nuo 1927.III.1 buvo Klaipėdos uosto direktijos pirmininko pareigose. Jam esant „Ryto“ bendrovės priežiūros tarybos pirmininku, žymiai sustiprėjo jos veikla. Iš Medžio sindikato pirm. pareigų jis pasitraukė dėl Sovietų netesėjimo sutartomis sąlygomis miško medžiagą tiekti. Jo santykiai su miškų departamentu buvo geriausi. Minėtas departamentas tiesėjo susitarimo įsipareigojimus duoti stipendijas Prekybos instituto studentams. E. Galvanauskas buvo Statybos bendrovės pirmininku. Klaipėdos kraštas nebuvo kolonija, todėl ten negalėjo būti kolonizacijos. Statybos bendrovės tikslas buvo statyti mokyklas ir lietuviams darbininkams butus. E. Galvanauskas, pasitraukęs iš Lietuvos, tegalėjo tik du mėnesius Klaipėdoje gyventi. Iš Klaipėdos buvo Vokiečių saugumo išstremtas į Berlyną ir ten ilgą metą kiekvieną dieną privalėjo policijos nuovadoje prisistatyti.

Šie ir kiti nuklydimai nuo tiesos greičiausiai įvyko dėl neapdairumo.

Atsiminimų stilius geras. Kalbos ir korektūros klaidų retai te-

matei. Pasakyk, kur gyvena žydai, tada pamatysi. Vesk pas žydą, tada pamatysi“. Tą sykį laimingai praslydau. Raudonėje nebuvo nė vieno žydo, tai ir neturėjau kur vesti. Tiesa, buvo viena žydų šeima, kiek toliau, jau Raudonėnuose, bet ne pačioje Raudonėje, tai nereikėjo net meluoti. „Gaila, kad čia nėra, o būtum pamatęs, kaip juos reikia tvarkyti“, jau sėsdamas į mašiną šnekėjo. Kai buisi Jurbarko (jis sakė Georgenburg), pasiklausinėk, sužinosi. Bet mes atvažiavome dar ir čia. Pasakysiu, kad pranešu“. Atsisveikino kaip labai kultūringas žmogus. Ir pats atro-

dė ir tikrą žmogų panašus: aukštas, tiesus, lieknas, kiek tamsoko gražaus veido. Sakėsi esąs reinlandietis, turįs gražią žmoną ir tris vaikus. Taip pat, kaip aš. Iš viršaus atrodė toks, kad galima būtų net į draugystę sueiti, o iš tikrųjų?

Apie savaitės vidurį atlėkė dviratį apžergęs berniukas. Valsčiūn atvažiavę vokiečiai, ir niekas nesuprantas, ko jie nori. Apžergiau dviratį ir aš. Nulėkę radom du vokiečių karininkus. Vienas jaunas, kitas viduramžis, gerokai patukęs. Pasirodė, jiems reikia vių valsčiūje gyvenančių žydų sąrašą. Valsčiaus sekretoriaus šeimininkė jau buvo bebaigianti pietus ir prašė vokiečius pasilikti. Jie, žinoma, mielai pasiliko. Per tą laiką pasidairėm apie pi-

Chaim Soutine (1894-1943) Nėgyvas paukštis (Chicago Meno institutas)

Chaim Soutine yra Gudijoje gimęs dailininkas žydas. Dar prieš I-mąjį pasaulinį karą trejus metus mokėsi Vilniaus meno mokykloje, po to, išvykęs į Paryžių, ten išliko ir įgijo pasaulinį garą kaip vienas talentingiausių ekspresionizmo atstovų.

lį ir kur stovėta rusų kariuomenės, pašnekėjom apie žmones ir pasikeitimus, kuriuos buvo beatnešanti bolševikų valdžia, o kai pietums besibaigiant valsčiaus sekretorius pranešė, kad žydų sąrašas jau gatavas, paklausiau, ar teisybė, kad jie žada Madagaskarą įkurti žydų valstybę. Tada tokie gandai jau ėjo net gerokai prieš karo pradžią. Dabar, kai viskas praėity, nesunku suprasti, kad vokiečiai juos tyčia buvo paleidę savo planams, o gal jau ir veiksmams, padangstyti. Toki rūkelį pasaulio humanistams į akis. Vyresnis karininkas, jau kiek išilęs, išgirdęs mano toki naivų klausimą, garsiai nusikvačiojo ir labai paprastai pasakė: „O ką jūs žemės kirminai veikite, jeigu žydus kitur išvešim“. Nebegaliu pasakyti, kaip tada mane toks jo pasakymas nutiekė ar kaip jį supratau, tik nė minty negalėjo kilti tas, kas jį taip paprastai ir lengva ranka buvo planuojama, o vėliau daroma. Kai kur gal ir tuo metu jau buvo daroma.

Savo akimis Lietuvoje esu matęs dvi ypatingas sinagogas, tikrus medinės architektūros stebuklus. Vieną Kelmėje, kita Jurbarko. Kaip buvo sunaikinta kelmė miškė, neteko girdėti, bet naikinimas jurbarkiskės buvo kultūringo, jeigu toki žodį čia galima pavartoti, žmogaus ciniskumo. Pati aukščiausia viršūnė. Nemanau, kad tas žmogaus paniekimo būdas būtų buvęs planuotas pačios nacionalsocialistų partijos. Jis greičiausiai buvo vietoje vadovaujančio asmens „kūrybinis sugebėjimas“. Man kažin kodėl akyse stovi tas rankovės pavidas reinlandietis, su tokiu apetitau daug vyrus daboklėje, o paskum karščiu degančiom akimis reikalaves, kad nuvežčiau pas žydus. Žinoma, tokio „kalibro“ žmonių galėjo būti ir daugiau, nors tikrai labai daug negalėjo būti net ir tarp vokiečių. Tik vėliau supratau, ką jis turėjo galvoje patardamas pasiklausinėti, kas buvo Jurbarko.

Vieną dieną atvažiavo vokiečiai, sušaukė visus Jurbarko žydus su pūkiais ir kirviais į turgaus aikštę ir įsakė griauti čia pat aikštėje esančią sinagogą, o medžius išnešioti ir nežydu namus malkoms. Kaip tau, Kazy, sminga širdin toks savos šventovės griovimas savom rankom? Lietuvoje rusai irgi pačių lietuvių, gal net tose bažnyčiose krikštyti, rankomis uždarinėja bažnyčias. Bet tik uždarinėja, paskum kam nors panaudoja, ar niekam nenaudoja, bet nedrįsta suvaryti visos parapijos ir įsakyti savo bažnyčią sulyginti su žeme, o vokiečiai buvo taip paspringę savo jėga, kad darė, kas kuriam į galvą atėjo. Nemanau, kad žydai tai darė lengva širdim, bet darė ir išnešiojo. Tas žygis buvo tik preludą, tik sadisto pasigardžiavimas, tik įžanga į darbą, kurį turėjo padaryti jau pagal įsakymą iš viršaus. Nežinau, ar tuoj po sinagogos sugriovimo, ar kelioms dienoms praėjus, visiems Jurbarko žydams buvo vėl įsakymą pasiimti kastuvus ir susirinkti į nustatytą vietą, iš kur jau reikės eiti kelių taisyti. Doktoras Antanaitis, sužinojęs, kad kelio taisyti varo ir doktorą Karlinskį, nubėgo prašyti, kad nuo tos pareigos jį atleistų, nes ligoninėje

(Nukelta į 3 pusl.)

pasitaiko: universiteto ūkanas, nes dekanai būna tik faktetuose (51 p.), iškėlė audrą (5 p.), geliausiai raminti (245 p.), heroiskai skambėjo (245 p.) vieton rūkytojų - rūkoriai (285.). Esama nesklandumų ir tilniuose žodžiuose, pvz. vietoje Deikytės - Deveikaitė, o ir tokie kraipyimai: Reizys (149 p.), arkaukas (287 p.), „Rygos b“, vietoje „Ryto b-vės“ (322 p.)

Esama ir redakcinių eskladumų, kai nesilaikoma tekste lo-ginės ir istorinės tvarkos kai kuriuose skyriuose.

Kelia nuostabą ir pirmojo puslapio vertimas į anglų kalbą. Nežinia kuriais sumetimais angliškame tekste dingsta „dr“. Lietuviškame tekste randama „Kova dėl Klaipėdos“, o angliškame: „Confrontations Lithuania and the Third Reich“. Tokį vertimą galima būtų pakeisti, jei be reikalo

nebūtų įsprautas „Memel“, nes pasauliniuose žemėlapiuose šiandien terandame tik seniausio miesto vardą - Klaipėdą. Toliau seka: „Memoirs 1927-1939“. Norėčiau patirti: kada atsirado Tretysis reichas? Negeriau pavyko su vardais ir pavardėmis. Abiejų kalbų tekstuose teisingai rašoma: Martynas Anyas. Vardų dedami tik inicialai, o Slaveniečių angliškame tekste jau tampa Slavenu, Negerai nutinka, kai

mūsų gerbiamas istorikas tampa Jakstu.

Dr. M. Anyas ir jo talkininkai atliko didelį patarnavimą, nušviesdami džiugų lietuvių tautos ir jos dalies susitikimą, iš istorijos glūdumos atslinkusią liūdną trintį ir lietuvių tautos nelemtą. Nelemties žaismas žiaurus. Klaipėdos krašto gyventojai išsklaidyti plačiuose pasviečiuose, o po didžiosios audros sukrėtimų visai pakito ir pats Klaipėdos krašto veidas.

Kaltinimai ir apsikaltinimai

(Atkelta iš 2 psl.)

Jis daug reikalingesnis, negu kur prie kelio. Ir vien už tai vokiečiai daktarui Antanaičiui taip sudaužė galvą, kad jis po kiek metų, nebeatgavęs sveikatos, savo sumaišytas dienas pabaigė bene Hamburgo psichiatriinėje ligoninėje. Jo žmona yra čia Amerikoje ir savo kryžiaus kelią galėtų pati papasakoti. Kitas jurbarkietis daktaras, bene Sabataitis, už paprašymą, kad jo kolegą nuo to „kelio“ darbų paleistų prie ligoninių, kelis mėnesius rankos nevaldė. O žydus? Juos išvarė už miesto, liepė išsikasti duobę ir suvertė. Tarp jų ir skulptorių Grybą.

Buvo turbūt apie liepos mėnesio vidurį, nes jau garlaiviai buvo pradėję plaukti Nemunu, porai dienų išvykau į Kauną. Grįžęs namo, radau žmoną labai sumišusią ir prislėgtą. Ji tuoj pro ašaras pasakė, kad vokiečiai visus Stakių žydus sušaudė. Ne tik Stakių, bet ir jau anksčiau minėtą šeimą iš Raudonėnų ir dar du brolius iš Kartupėnų. Žmonai papasakojo tą pačią dieną atėjęs Stakių girininkas tarnautojas. Sakė, atėjęs nebe į žmogų panašus, kaip po didelės ligos. Tą rytą atvažiavę į Stakius kelios mašinos vokiečių. Žydams liepė pasiimti kastuvus, sustatė į eiles ir išvarė. Visi galvojo, kad varo kelių taisyti. Toji mintis kažin kaip buvo plačiai paskleista. Niekam net į galvą neatėjo paklausti, jeigu kelių, tai kam varo visas šeimas, net ir mažus vaikus. Moterys, sako, ant greitųjų susimetė ir ryšuliukus maisto, nes niekas nežinojo, nei kaip toli varys, nei kada leis sugrįžti. Žydams išėjus, pora vokiečių pasiliko miestelyje, susirado šaulių būrio vadą ir liepė sušaukti visus šaulius su ginklais. Pats, Kazy, turbūt atsimeni, kad jau karo pirmą dieną šauliai vėl apsiginklavo ir, kur buvo progos, plėkė rusus. Ties ta pačia Raudone vienas šaulys žuvo, o bent du buvo sužeisti. Vokiečiai tai toleravo, ir šauliai pasijautė taip pat, kaip jautėsi nepriklausomybės laikais. Ir tada Stakiuose visi susirinko kaip į nepaprastą susirinkimą. Vokiečiai patikrino, ar visų šautuvai užtaisyti, pasakė, kad eisį šaudymo pratyboms, liepė visiems išsiriukuoti ir nuvedė prie duobės, kurią žydai baigė kasti. Čia išrikiavo ant vieno duobės

krašto ir liepė šaudyti, o patys šaudė iš kulkosvaidžių. Ar kas iš šaulių šovė į žmones, tas jaunuolis negalėjo pasakyti. Jis pats ne tik nešovęs, bet ir nieko nematęs. Buvę taip negera, kad užsimerkęs ir tik laikęsis, kad čia pat nesugriūtų ir nebūtų įspirtas kartu į tą pačią duobę. Tada Stakiuose atsitiko ir kitas tuo metu labai retas įvykis: iš šaudymo vietos pašoko ir pabėgo du Kartupėnų kaimo žydai. Sako, kad bėgančius sužeidė. Tik tuodu drausioliai irgi neilgai teisilaikė. Juos surado ir abu nušovė, bet jau nebe vokiečiai, o bene aštuoniolikos metų jaunuolis. Kiek atsimenu, apylinkė buvo labai pasipiktinusi ir tik guodėsi, kad toks atsirado ne iš lietuvių. Jis buvo jau aplietuvėjęs rusų šeimos vaikas. Gerai atsimenu vieno kaimyno žodžius: „Svetimas ir liks svetimas. Rodos buvo jau kaip ir lietuviai, o kai užėjo bolševikai, tuoj ėmė jiems užpakalius laižyti, dabar vokiečiams tai ir visiškai nori sulįsti“.

Šiandien, Kazy, patogiuose foteliuose susėdusiems begigu kaltinti tautą, kad tada nepasipriešino vokiečių barbariškumui. Nežinau, kiek tada Stakiuose vokiečiai surinko ginkluotų šaulių pastovėti ant duobės krašto. Gal penkiolika, o gal ir trisdešimt. Šiandien nusižiūrėję į televizijos nuotykius, galime lengvai sumesti, kad jie tada, jeigu būtų tikri vyrai, buvo, susimirkę galėjo lengvai tuos kelis vokiečius nušauti. Žinoma, kad galėjo. Bet kas būtų buvę po to. Esu tikras, kad toje apylinkėje po kelių dienų nebūtų likę akmenų ant akmenų. Jeigu net tada, kai jau patiemis buvo emę kvapo trūkti, vokiečiai taip susidorojo su niekuo dėtais Pirčiupio žmonėmis, ką būtų padarę tai apylinkė, kai tebuvo žaibiškom pergalem apsaigė. O jeigu toks pasipriešinimas būtų įvykę daugely vietų, kas būtų atsitikę su visa Lietuva? Vargu ar bebūtų kuris gyvas išlikęs ir tu, kurie šiandien taip lengva širdim kaltina praeitį. O jeigu ir būtų vienas kitas liks, tai šiandien kaltintų, kam tada pati savo valia tauta šoko į susinaikinimą. Argi maža ir tokių, kurie kaltina partizanus, kam per jų neprotinę žygį buvo išnaikinta bent pusė milijono lietuvių. Tai keistas sindromas: reikalauti kankinių, o kai kas tomis

sąlygomis tampa kankiniu, jį paneigti. Kankinių turime jau daugiau, negu galime aprėpti. Dėl galėjimo tikrai galėtumėm, bet nebeuorime, nebeuorime, esam užgulti keistu išdidumu pabarstyto apatijos ir nebedrįstame praverti širdies, kad ji nepastūmėtų iš tingaus sustingimo patogume į kokį nors judėjimą. Patiems vokiečiams toks lietuvių pasižokimas būtų tik palengvinęs numatytos kolonizacijos planus — tuščius plotus lengviau apsesti. Jie juk ir ėjo tuščius plotus įšokti. O ir sugrįžtantiems bolševikams būtų smagiau. Gal šiandien net lietuviškų vietovardžių nebėrėtų, kaip jų nebėra anapus Nemuno, ir niekas dėl to nė burnos nepraveria. Mes, Kazy, dėl daug ko burnos nepraveriam. Kad ir toks momentas: kam vokiečiai stengėsi prie šaudymo duobės ir lietuvių su šautuvais nusivaryti? Nemanau, kad tai buvo daroma kokio vieno kito sadisto užsimetimu. Sako, kad tokie lietuviai buvo net fotografuojami. Gal vokiečiai po karo galvojo tokiais dokumentais savo pačių kruvinas rankas šiek tiek pašvarinti. Dingojosi, kad turėjo būti koks planas iš aukščiau. Tą turėtų patvirtinti, kad ir toks sutapimas. Keletai dienų praėjus nuo Raudonės valsčiaus žydų sušaudymo Stakiuose, visiems šauliams buvo įsakta suvesti šautuvus. Išėina, kad vokiečių planams jie nebebuvo reikalingi, net nebebuvo parankūs. Argi vokiečiai buvo tokie diskretiški, kad visi įsakymai būtų eję tik žodžiu. Turėjo būti dokumentai, bet kodėl niekas jų nesurenka ir neišleidžia? Bent aš negirdėjau, kad būtų kas juos išleides. Net patys žydai neišleidžia. Kodėl? Visko vokiečiai negalėjo sunaikinti. Tokie dokumentai turėtų būti skelbiami plačiau, negu didžiojo kaltės vertimas mažajam. Ir turėtų būti skelbiami visi, ne tik patogūs momento reikalui. Juose turėtų būti rasti ir kokia pareiga žydų naikinime buvo įplanuota lietuviams. Iš jų galėtumėm spręsti ir kas iš to plano išėjo. Kai kas patetiškai sušunka, kad žydų naikinimo klausimas ne istorijos reikalas, bet moralės. Man, Kazy, jis yra ir vienas ir kitas. Labiau istorinis, negu moralinis. Į moralinį reikia dėti ne vien žydus, bet apskritai šio gyvenamojo tarpo pažūrą ir dar negimusių kūdikių ligi masinių kankinimų ir žudymų politiškai nepatogių žmonių. Tokius žudymus pirmieji pradėjo komu-

Thomas Stearns Eliot (1888-1965)

Giesmė Simeonui

THOMAS STEARNS ELIOT

Viešpatie, romėnų hiacintai žydi taurėse ir
Žiemos saulė slenka sniego kalvomis;
Kietasis metų laikas įsikūrė.
Gyvenimas mano šviesa, laukianti mirties vėjo,
Kaip plunksna mano plaštakoj.

nistai (Leninas per savo patikėtinį Trockį), vėliau pasigavo komunizmo pavainikis nacional-socializmas, dabar visame pasaulyje ir visiškai legaliai žudomi nepasijusieji gimti. Ir visur dėl tos pat priežasties: kad vienam žmogui reikia pašalinti kitą dėl stipresniojo patogumo. Stai kur moralinis klausimas! Jis, jeigu dar neperžėgė, tai jau peržengia žmogaus moralinio suvokimo pajėgumą, ir buvęs žydų žudymas yra tik vienas iš to žmogaus išprotėjimo aspektų.

Antri vertus, nežinia, kaip lie-

tuviai būtų reagavę ir kas būtų išėję, jeigu patys žydai iš savo pusės būtų bent pirštą pajudinę, jeigu nebūtų taip visiškai rezignavę. Ne tik nesipriešino šimtai kelių vokiečių varomai, bet labai retas tepamėgino net bėgti. Sakydavom: pasklistų į visas puses, ir ką jie padarytų. Vieną kitą nušautų, o kiti pabėgtų. Bet jie ėjo, kaip užhipnotizuoti, lyg nežinotų, kad bėgdami gali nors kai kurie išlikti, o rezignavę mirs visi. Kai kas, Kazy, mėgina aiškinti įgimtą žydų tautos bruozą nusilenkti likimui, bet man at-

Dulkės spinduliuos ir atmintis kamposos
Laukia vėjo, kuris mažėja mirusiųjų žemėn artėjant.

Suteik ramybės savo mums.
Daug metų vaikščiojau šiame mieste,
Laikiau tūčėjimą ir pasninkus, šelpiau vargšus
Ir garbę ir ramybę ėmiau ir daviau.
Ne buvo niekas nuo mano durų dar atstumas.
Kas atmins mano namus, kur gyvens vaikų vaikai.
Kai liūdesio diena ateis?
Jie ieškos ošų tako, lapės būsto.

Prieš metų virvės, vytnio ir lamentacijų
Suteik ramybės savo mums.
Prieš apleidimo kalnų stotis,
Prieš motiniško skausmo valandą tam tikrą,
Dabar pasibaigimo metų gimstant,
Te kūdikis, dar nekalbant, nekalbėtas žodis
Paguodos Izraelio telkia
Tam, kuriai tur aštuoniolika metų, be rytojaus.

Taip pagal tavo žodį.
Taip jie garbins ir kentės kiekvienoje kartoje
Su garbe, išjuokimu,
Šviesa ant šviesos, kopdami šventųjų laiptais.
Ne man ta kankinystė, minties, maldos ekstazė,
Ne man ir paskutinė vizija.
Suteik ramybės savo.
(Ir kadas pervers tavo širdį,
Tavo taipgi).

Apsunko man mano gyvenimas, ir tu, kurie bus po manęs.
Aš mirštu savo paties mirtimi ir mirtimi tu, kurie bus po manęs.

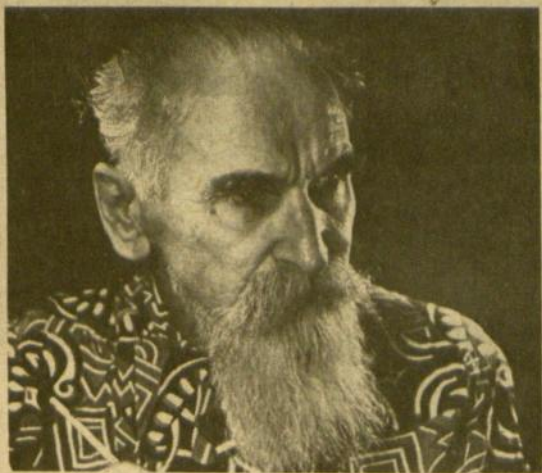
Atleisk savo tarną,
Pamačiusį tavo išgamymą.

Vertė A. TYRUOLIS

T. S. Eliot (1888-1965) yra vienas iš pačių žymiausių mūsų amžiaus amerikiečių kilmės anglų rašytojų, nuo kurio gimimo neseniai, praėjusį rudenį, suėjo 90 metų. Poetas dramaturgas, literatūros kritikas. Gimė St. Louis, Mo., vėliau tapo britų piliečiu. Studijavo filosofiją, sanskritą, literatūrą Harvardo, Sorbonoje, Oksforde. Jo kūrybai būdinga tradicijos ir modernizmo sintezė, persiorientavimas iš nihilizmo į krikščioniškąją gyvenimo sampratą. Ypač pagarsėjo poema „Nuteiota žemė“ (1922, liet. vert. A. Nykos-Niliūno „Nevalsingoji žemė“) Literatūros laukoose, 1954, nr. 3 ir Tomo Venclovos vertimas Lietuvoje „Bevalis žemė“. Jo religinė konversija pavaizduota „Pelenų dienos“ (1930, liet. vert. Alduose, 1957, nr. 4). Jo žymiausias poezijos kūrinys „Keturi kvartetai“ (1944), žymiausia drama „Nužudymas katedroje“ (1935). Nobelio premija 1948 m.

A. T.

Šimto metų gyvenimas

Nuotrauka Vytauto Mazelio

Dailininkas Adomas Varnas pasakoja

JUOZAS PRUNSKIS

(Tęsinys iš praėjusio šeštadienio)

Parodoje buvo išstatyta 55 dail. Varno kūrinių. Daug šaržų, škiečių, žmonių charakteristikos studijuojant.

Technikos atžvilgiu — originalūs šaržai pvz. „Trijų didžiųjų“ piešti tušu, Smetonos portretas — anglim, peizažai — aliejinė tapyba, škiečių daugelis spalvotu pieštuku. Apsčiai šaržų, paimtų iš knygos „Ant politikos laktų“, duodant padidintas nuotraukas. Šaržuose, portretuose, škiečiuose vyrauja ekspresinė nuotaka.

Su montesorininkėmis

Varnienei ir Petrutytei, abiejoms uolom montesorininkėms, vis norėjosi plėsti vaikų auklėjimą pagal tą sistemą. Įsigijo namus 3721 W. 65St., Chicagoje, kur antrame aukšte įrengė dailininkui atelję, o Varnienė paimė auklėti vieną atsilikusią mergaitę. Paskiau išsivystė platesnis montesorinis darbas ir Varnų bei Petrutytės rūpesčiu buvo įsteigti Varno Montessori namai mažyčiams auklėti, kur uolui talkininku buvo ir dail. Varnas.

Turėdamas įmanomą atelję savo namuose, Varnas atsidėjo tapybai. Čia gimė daug portretų (pvz. Krupavičiaus, Čiurlionio, Vyduo, Galvos ir kt.), peizažų, knygų iliustracijų.

Paprastai eina buvo linkęs pradėti tapybą, o įsismagus, kartais kūrybinis darbas ir iki nakties nesitęsdavo.

Dailininkas nepamiršta ir sveikatos reikalų. Kas rytą trinasi, vasarą su šaltu vandeniu — kasdien, giedra ar lyja, nors pusvalandį eina vaikščioti.

Varnas darbiau dirba periodais, — pasakojo Varnienė. — Kai užsina noras, tai dirba dieną ir iktį. Tada moka absoliučiai susikaupti. Kaais ateini jam ką sakyti. Jis prašo: „Dabar ieško nesakyt. Aš dabar galvoju“. Kada sukaupia, jis negirdi telefono. Galį namai dėti, jis neįs. Jo susikaupimas ypatingas — kalbėjo Varnienė.

Varno ib amžiaus paslaptis

Paklaustas šie paslaptį, kaip susilaukė tokio gražaus amžiaus, prof. Varnas kalbėjo:

— Esu gal išvėję paveldėjęs ilgesnį amžių. Motina gyvė 93 m. Tėvelis mirė anksčiau, gavęs kepenų ligę.

Nuo mirties me du kartu gelbėjo žmona. Turėjau gal 9 m. amžiaus, kai skrandy atsirado augis. Chirurgas patarė važiuoti į Palangą, vasaroti, sustiprėti prieš operaciją, bet vie mūsų pažįstama žydė patarė nieko nelaukiant tuojau daryti ope-

raciją. Žmona pritarė. Žmonos lydimas, nuvykau į Karaliaučių, bet norimo chirurgo ten neradome. Vykome į Berlyną, kur išoperavo didelę skrandžio dalį. Dėl to reikėjo visą amžių valgyti dažnai, bet po mažai. Anot gydytojo — reikia valgyti tik vieną kartą dienoje — per visą dieną vis po truputį.

Buvau 1942 m. bandito peršautas per krūtinę. Gydytojas rado didelį pavojų. Sakė bus pūliuojąs pleuritas ir išgijimas netikras. Daug nulėmė žmonos rūpestis greit nugabent į ligoninę, į Kauną, o paskiau budėti ir prižiūrėti gydantis. Esu sirgęs plaučių uždegimu septynis kartus, iš kurių du buvo itin sunkūs. Šešis kartus sirgau pleuritu, du pleuritai buvo šlapieji.

Bet žmogus gali visa tai išgyventi ir nugaltėti. Čia buvo reikalingi ne tik mediciniški gydymai, bet ir dvasinis nusiteikimas išsilaikyti, toks dvasinis stūmikliis gyventi.

Adomas Varnas

Žiema paežerėje

Turiu kojų venų išsiplėtimą nuo 28 m. amžiaus, nuo pirmųjų ekskursijų pėsčiomis po Lietuvą, fotografuojant kryžius. Teko kartais birsti po gilų sniegą į kapines fotografuoti, kas irgi kojoms nepadėjo. Be sustojimo nuo Suvalkų iki Marijampolės nuėjome pėsti su dail. Staneika. Kitu atveju — nuėjome nuo Šiaulių iki Joniškio. Tie perėjimai mūsų, nesubrendusių vaikų, man skaudžiai atsiliepė. Turiu visą amžių nešioti gumines kojines.

Sveikatai padeda kasdien ėjimas pasivaikščioti. Mano nusistatymas — kasdien vaikščioti bent valandą, bet einu ir daugiau, jei sąlygos leidžia. Vaikščiodamas einu ne taip, kaip visi, bet einu pasukdamas kojas, mklindamas blauzdas. Tas daug prisidėjo prie mano gyvenimo prailginimo. Pamankštinu rankų, kojų raumenis atitinkamais judesiais. Nors jau esu ir 100 metų, galiu stovėti dar ant vienos kojos...

Stengiusis niekada nepersivalgyti. Niekomet nevalgau dėl skanumo. Valgau, kas reikia. Buvo laikas, ypač studentaujant, kad paalkdavau, bet nepersivalgydavau.

Nakčia tarp 3 ir 4 val. dar išgeriu šilto pieno su sausainiukais. Mėšos tik kartą į dieną tevalgau. Naudoju daugiau vaisių. Tarkuotas obuolys man daug padeda. Kasdien suvalgau po 3 slyvas, džiovintų vynuogių, kiaušinių baltymų, valgau grybų, salotų.

(Bus daugiau)

Išėjimo rašytojai „Tarybinėje enciklopedijoje“

Jau susilaukėme trijų „Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ tomų. Pirmuosius du bevar tydami, atradome vardus, kurie paslaptinę būdu buvo dingę pernai išėjusioje „Lietuvos TSR literatūros istorijoje“ rusų kalba — lietuvių išėjimo rašytojų pavardės. Ar to nereikėtų pasveikinti, kaip žingsnio į mokslinį objektyvumą? Prieš atsakydami į tą klausimą, pažvelkime, kas tarybinėje lietuvių enciklopedijoje pasidarė su Jonu Aisčiu, Bernardu Brazdžioniu, Kaziu Bradūnu ir Kaziu Barėnu.

Kukliame straipsnyje apie Aistį, vieną didžiųjų gryniosios lyrikos atstovų lietuvių poezijoje, tekalbama apie jo eilių „egocentrinis motyvas“, „pesimistines nuotaikas“ ir „estetizmą“. Sovietiniame literatūriname žodyne tai neigiami žodžiai, o „estetizmas“ — klaidingų buržuazinių pažiūrų apie „meną menui“ padaras, „išorinių“ formų išaukštinimas turinio sąskaita — beveik keiksmažodis. Paminimas Aisčio lyrmazas, bet jis teapibūdinamas kaip „graudus“. Pabrėžiama, kad Aistis reikšėsi „antitarybine“ veikla ir kad jo kūryboje žymios „antitarybinės tendencijos“. Perskaičius straipsnelį apie Aistį, pasidarė neaišku, kam toks graudus, pesimistinis, estetizuojantis ir antitarybinis poetas iš viso paminėtas enciklopedijoje.

Panašaus likimo tarybinėje enciklopedijoje susilaukia ir Aisčio amžininkas, dar kūrybingas septyniadešimt dvejų metų amžiaus poetas Bernardas Brazdžionis. Ir jo poezija aptariama sovietinėmis neigiamybėmis: „krikščioniška pasaulėjauta, apokaliptinių pranašysčių, pasmerkimo ir mirties motyvai, patetiška retorika, bibliniai įvaizdžiai, liturginė leksika“. Šiuos žodžius skaitančiam gali pasivaizduoti gyvenimą neigiantis, vieną koją į karstą įkėlęs, bažnytinės giesmės begiedantis poetas vėlyvųjų viduramžių suirutėje. Kokiai nepilnas tas portretas! Kur dingio Brazdžionio aistra gyvenimui? Kur jo svarbioji patriotinė tema? Kur jo poezijos kalbos platumas, visuomeninės temos? Kur jo humanizmas ir revoliucingumas? Šiems brožuoms paminėti enciklopedijoje nebeužteko vietos, bet jos atsirado poeto „antitarybinės veiklos“ ir jo poezijos „antitarybinių tendencijų“ aprašymui.

Ar liks nepaminėtas ir Kazio Bradūno poezijos patriotiškumas? Šiuo atžvilgiu Bradūnas pa-

sirodo laimingesnis už Brazdžionį: enciklopedija užsimena apie „Lietuvos istorijos, tautosakos, mitologijos motyvus, tėvynės ilgesį, mistišką žemės simboliką“. Šalia to žodžių, į dvylikos eilučių straipsnelį įspaudžiama informacija apie „antitarybinę veiklą“ ir „ryšias antitarybines tendencijas“. Neprasitarta, kad Bradūnas tikrai „laudiškas“ poetas, lietuvių žemdirbio dainius. Bet argi tai pripažinti „antitarybiniams poetui“?

Straipsnelis apie Kazį Barėną pats trumpiausias. Jo proza striukai aptariama, kaip „realistinio demokratinio pobūdžio“. „Realistinė demokratinė proza“? Nejaugi enciklopedijoje skaitysime ir apie aristokratinę, oligarchinę, monarchinę ir totalitarinę prozą. Toks estetinis („religinis“) ir politinis („demokratinis“) terminų sukerpimas pagimdo nei žmogų, nei arklį, bet kažkokį „tarybinį kentaurą“.

Konjakas rūšiuojamas žvaigždutėmis, o išėjimo rašytojai „tarybinėje enciklopedijoje“ pagal jų „antitarybiškumą“. Ir ką gi reiškia tas žodis „antitarybinis“?

Spontaniškai susikūrusios, įvairias politines pažiūras aprėpiantios darbininkų, valstiečių, kareivių tarybos jau Lenino buvo pajungtos vienos bolševikų partijos kontrolei, o Stalinui 1928 metais užėmus valdžią, visai neteko savarankumo. Ar Aistis, Bradūnas ir Brazdžionis yra nusistatę prieš nesamas tarybas? O gal būtų tiksliau juos, kaip ir Barėną, pavadinti antiimperialistiniais, prolaudiniais, patriotiniais rašytojais?

Enciklopedija nieko neužsimena apie minėtųjų rašytojų įtaką, jų vietą lietuvių literatūroje, tarsi jie plūduriuotų erdvėje, kaip paklydę balionai. O juk Aistis, Bradūnas ir Brazdžionis gyvi daugelio Lietuvos poetų eilėse, juos Lietuvoje skaito ir persirašinėja. Matyt, tarp „tarybinės enciklopedijos“ ir lietuviškosios tikrovės labai gilus plyšys.

Tai tokie išėjimo rašytojų aptarimai „Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“. Kitokie reikalai su raudonosios armijos maršalais ir generolais — straipsniai apie juos išsamūs ir teigiami.

K. Z.

Nauji leidiniai

• **AIDAI**, 1978 m. gruodžio mėn., Nr. 10. Mėnesinis kultūros žurnalas. Redaguoja dr. Juozas Girnius, 27 Juliette St., Boston, Mass. 02122. Literatūros, apylinkių ir techninės redakcijos dr. Leonardas Andreikus, O.F.M., Kennebunkport, Maine 04046. Administracija Benvenutas Ramanauskas, O.F.M., 361 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11027. Žurnalą leidžia lietuviai prancūzai. Metinė prenumerata — 15 dol.

Numeris pradamas Romualdo Lukošio daug ką atidengiančiu, aktualiu straipsniu „Soviets moralinio teroro dokumentas“. (Kaip po karo Lietuvoje vyko „literatūrinio fronto mobilizacija“). Straipsnis dar eis tęsiniu ir kitame numeryje. Poezijos puslapis skirtas naujiems Vlado Šlaito eilėraščių. Apie Vydūną jo 110 metų gimimo ir 25 metų mirties sukakties progą rašo Jonas A. Stiklorius. Pokalbis su jauniaisiais mūsų filosofais tęsia ir savo teises toliau aiškina Antanas Maceina. Alina Skrupskelienė supažindina mus su Nicholas Bethell'o knyga „The Last Secret“, kurioje iškelti žiur-

pūs faktai, kaip britai ir amerikiečiai pokario metais Vakarų Europoje prievarta atidavė Stalinui „malonei“ daugiau kaip du milijonus žmonių. Spsaudinama taipgi ištrauka iš Vytauto Volerito naujo romano „Greitkelis“. Apžvalginėje žurnalo dalyje Juozo Kojelio rašoma apie Australijos lietuvių; laukiant skulptoriaus Antano Brazdžio darbų parodos New Yorke, su jo kūryba supažindina K. Barėnas; naujus proveržius į erdvę liečia A. Radžius; įspūdius iš P.E.N. klubo suvažiavimo Barcelonoje pasakoja Stasys Goštautas. Supažindinama su 1978 metų Nobelio literatūros premijos laureatu Isaak'u Bashevis'u Singer'iu; duodama smulki kultūrinės veiklos kronika.

Naujų knygų puslapiuose dr. Jonas Grinius recenzuoja Pauliaus Jurkaus 1975 metais išėjusią pasaką — poemą „Juodvarniai“. Ši Pauliaus Jurkaus savaip perkurta ir suelikuota žinomoji lietuvių pasaka „Devyni broliai juodvarniais lakstantys“, pasirodžius knygai, nepatraukė nei ypatingesnio kritikos dėmesio, nei aplamai buvo sutikta kaip iš-

Vilniaus miesto herbe esančio švento Kristupo statula, pastatyta Vilniuje, švento Mikalojaus bažnyčios šventoriuje, už didžiojo altoriaus, prieš Vilniaus vyskupijos kurijos namus, toje vietoje, kur yra buvusi šios parapijos klebonija, kurią 1943 m. sovietai subombardavo. Šio bombardavimo metu žuvo žinomas Vilniaus kultūrininkas, visuomenininkas, publicistas, pedagogas, visų mylimas ir gerbiamas kunigas Kristupas Čibiras. Paminklo pjedestale įrašas: „Sv. Kristoforai, globok mūsų miestą“.

skirtinė knyga. Tačiau dabar, nors ir labai pavėluotai, dr. Jonas Grinius „Aiduos“ jai užima net penkis žurnalo puslapius, papasakodamas daugiausia tik Jurkaus pasakos turinį. Ir gale, palyginti trumpai užsimindamas, tai, kas rašymą padaro grožinę literatūrą, recenzentas ir pats nieko gero apie šį Jurkaus bandymą negali pasakyti. Tačiau vis dėlto daro išvadą: „Pro šį kūrinį jau negalės tytomis praeiti lietuvių literatūros istorikas“. Sutinkame, tikrai nepraeitų, jei Paulius Jurkus šią pasaką taip būtų suelivavęs prieš šimtą metų, maždaug Vištelio ar Miglovaros laikais, bet tik ne šiandien. Tiesiog koku skaityti, kai recenzentas, lygindamas V. Mykolaitį - Putną ir Salomėją Nėrį su Jurkum, pirmenybę teikia pastarajam. Ir net pyksta ant visų kitų, kurie nerado panašiai kaip Jurkus. Pastaroju metu tokių adreus savo rašiniuose dr. J. Grinius vis praverdžiojasi pakartotinai. Skaitantiems aišku, jog čia piršto rodomu didžia dalimi į žeminių amžiaus kartą ir į už juos dar kiek jaunesnius išėjimo poetus. Ir šioje recenzijoje juos paeizgi Griniui yra tik „snojų lermėtinės raizgalynės“. Srašą praplėsdamas, dr. J. Grinius slobais turėtų apsausti ir naujųjų laikų pasaulinio garso poetus, Nobelio premijos laureatus: Tomą Stearns Eliot'ą, Salvatore Quasimodo, Eugenio Montale ir kt. Todėl noroms nenoroms kyla klausimas: ar šiuo metu r. Jonas Grinius dar beturi tuc būti-

nus čiuptukus, kurie užčiuopia grožinės literatūros vertę ir prasmę?

Šiuo numeriu baigiamas „Aidų“ žurnalo 1978 metų komplektas, savyje sukaupęs daug reikšmingos, išliekančios medžiagos. Pastarojo numerio puslapių papuošti skulptoriaus Antano Brazdžio darbų nuotraukomis.

• **I LAISVĖ**, 1978 m. gruodžio mėn., Nr. 74. Politikos žurnalas. Leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai, Redaguoja Juozas Kojelis. 747 — 23rd St., Santa Monica, CA 90402. Administruoja Jonas Prakapas, 14 Thelma Drive, Bakersfield, CA 93305. Metinė prenumerata: Australijoje, JAV ir Kanadoje — 7 dol., kitur — 5 dol. Šio numerio kaina — 3 dol.

Naujo numerio bendradarbiai ir jų temos: Kęstutis K. Grinius „Maceinos socialinė filosofija“; Tomas Venclova „Dabartinės Lietuvos demografinė padėtis ir jos etnografinių ribų klausimas; Lietuvių Fronto Bičiulių CREDO; J. K. „Lietuviškoji vienybė“; a. b. „Tautos gelbėjimo rūpesčiai; a. b. „Trys akcentai“ Amerikos Lietuvių Tarybos suvažiavime“; Dr. J. Dietautas „Dvidešimt penktoji Lietuvių studijų savaitė“; V. Rociūnas „Lietuvių Fronto Bičiuliai Dainavoje“; Kodėl taip, o ne kitaip“ (Pokalbis su skaitytojais ir komentatoriais); įvairūs ir įdomūs skaitytojų laiška, o taipgi dviejų vedamų-

jų temos: „Reikia gyventi“ ir „Lietuvi, nepamiršk“. Pora minčių iš pirmosios:

„Reikia gyventi“ kriterijus mūsų pusėje šiandien imama dažniau kartoti. teisinant lietuvių komunistų ir saugumiečių nusikalstamus darbus sovietinamoje Lietuvoje. [...]

Netenka abejojti, kad „reikia gyventi“ argumentu sovietinės sistemos nešėjai anoje pusėje bando nuslopinti žmogiskos sąžinės balsą. Jų privatus atsišėrimai (vienai nuosirdūs, kiti veidmainiški) lietuvių tautai palengvėjimo neatneša ir nepalengvina skriaudų naštos. Tomo Venclovos liudijimu daugumas jų yra moraliai smukę, sutapę su sistema, rūpinasi tik savo gerove, ir nevieši jų padėjimai darosi kokiūs ir veidmainingi. Ant jų sistema laikosi! [...]

„Reikia gyventi“ kriterijus yra apgaulingas. Jis piktnau-

džiaujamas ne tik anoje, bet ir šioje pusėje tų, kurie lietuviškiems reikalams yra nugaras atsukę. Juk ir čia po 30 kūrinių metų „reikia gyventi“ prie-danga ne vienas dar „tebesikuria“, netgi kraudamas... ne pirmą milijoną. [...]

Savų vaikų skriaudos daromos sava tautai, yra skaudesnės, negu daromos priešiui“.

• **ATEITIS**, 1978 m. Nr. 9. Ateitininkų Federacijos leidžiamas katalikiškos - lietuviškos orientacijos mėnesinis žurnalas. Vyr. redaktorius — kun. dr. K. Trimakas, 850 DesPlaines Ave., Apt. 409, Forest Park, IL 60130. Redaktoriai: S. Kuprys, dr. A. Liulevičius, dr. Linas Sidrys ir Aldona Zailskaitė. Šį numerį redagavo Aldona Zailskaitė. Administruoja Juozas Polikaitis, 7235 S. Sacramento Ave., Chicago, IL 60629. Žurnalo metinė prenumerata: JAV ir Kanadoje — 9 dol., garbės prenumerata — 15 dol., susipažinimui — 7 dol., kituos kraštuos 7 dol., išskyrus Pietų Ameriką (5 dol.).

Daug vietos skirta „Ateities“ žurnalo premijoms ir jų laureatams; labai įdomus Jurgio Jankaus pasipaskojimas apie rašymą ir save; intriguojantis pokalbis su kun. Antanu Rubšiu: „Raidė užmuša, bet dvasia gaivina“. Plati, gausiai iliustruota visos Ateitininkijos veiklos kronika.

• **MOSŲ SPARNAI**, 1978 m. gruodžio mėn., Nr. 45. Lietuvių evangelikų reformatų žurnalas; leidžia Lietuvos evangelikų reformatų kolegija. Redaguoja Jokūbas Kregždė, 2439 W. 51st St., Chicago, IL 60632. Administruoja Jonas Palšis, 5718 S. Richmond St., Chicago, IL 60629. Prenumerata — auka.

• **1979 METŲ KALENDARIUS**. Prisikėlimo parapijos Ekonominės sekcijos leidinys. Paruošė Stasys Prakapas. Tiržas 3000 egz. Išleista Toronte Kanadoje. Leidinys iliustruotas didesnio formato. 184 psl.

Vladas Vaičaitis

Petrus

Kaltinimai ir apskaitinimai

(Atkelta iš 3 psl.)

Paprastai ir neateina. Net ir tie patys žydai, kurie priklaia lietuviams, kam jie nepasipriešino žydų žudymui, bolševikams terorizuojant lietuvių, ne piršto nepajudino. Net savųjų negelbėjo. Kurios vežė, tuos išvežė. Žinoma, paskum lengva versti kaltę mažai tautai. Labai patetiška vienam rodyti pirštu į visus ir šaukti: „Kaltiti! Bet kodėl? Nebent, kad gimėm tam amžiuje, kada žmogus dėl patogumo ar dėl užmačios masiškai žudo žmogų? Kai didelis žudo mažą, o per stebuklą išlikęs gyvas mažasis turi rodyti pirštu į save ir šaukti: „Aš kaltas!“

Ir tas kaltės pripažinimas ir apskaitinimas, kuriuo taip triuškauk pasipuošia vienas kitas intelektualas, Kazy, yra ne šios dienos išradimas. Dar karui tebeinant Carl Zuckmayer yra parašęs dramą „Des Teufels General“, kurioje aviacijos generolas Haras, perskaitęs jo gelbėto, bet apsisprendusio vėrčiau nusizudyti, draugo žydo laišką, pasako:

„Dabar reikia mums pasižiūrėti į veidrodį ir pasidžiaugti. Kokie kilnūs žmonės esame. Kiekvienas turim savo sąžinės žydą ar net kelis, kad galėtumėm naktį ramiai miegoti. Bet tuo neišsipirkim. Tai apsigavimas. Už tuos, kurių tūkstančiams kas atsitinka, už tuos, kurių nepažįstam, bet jiems nepadedam, esam kalti. Kalti ir amžių amžiams prakeikti. Leisti yra blogiau, negu pačiam padaryti“. Pasakyta labai stipriai, ir vargu ar kas po to yra dar stiprių ta visuotinės kaltės pajutimą išreiškęs. Tik jis klydo. Mūsų amžiaus žmogų turėtų gulti kaltė, bet ne vien žydų žudymo. Kas kaltas už tuos masiniai išžudytus ir nukankintus visuose pasaulio kraštuose? Kas kaltas už išvartys iš savo pastogių į dykumas? Pagaliau kas kaltas už negimusius žudymą čia pat mūsų akys? Sakysite, įstatymas ta leidžia, nes pagimdžiusiai motinai gali būti socialinių ar ekonominių sunkumų ar nepatogumų. Tai kažin ar naciai neturėjo įstatymo, leidžiančio žudyti žydus ir

kitus jiems nepatogius asmenis. O ir visų kraštų komunizmas turbūt turi įstatymus, leidžiančius išžudyti dešimtimis milijonų. Tokius pats įstatymus turi ir visi kiti diktatoriai. Taip eidami, gal sulauksime įstatymo, kai bus leista žudyti ir visus tuos, kurie senatvėje sudaro kam nors sunkumų ar nepatogumų. Čia, Kazy, tai mūsų amžiaus žmogus stovi prieš moralinę dilemą ir yra kaltas, ne todėl, kad žmogaus vertės klausimą netinkamai tvarkė jo tėvai ar seneliai, bet kad gyvenimo moraliniam take jis yra pasimetęs pats. Pasimetęs dabar, čia pat, šiandien. Kad per daiktų meilę negali ar nebetrūti laiko ir drąsos atsigržti į žmogų ne kaip į perkamą daiktą, bet kaip į nežalojamą vertybę.

Praeitį reikia pažinti ir suprasti. Į istoriją reikia žiūrėti istoriškai, o jos sukeltus moralinius klausimus persikelti į šią dieną. Kai girdžiui kaltinant žydus lietuvių naikinimu, ar lietuvių žudymą naikinimu, man, Kazy, į galvą ateina tokie vaizdai: sniego grūtiš kalnuose, uraganai pniūgiuose, per Amerikos vidurio lygumas vingiuoja tornadai. Kodėl niekas nekaltina jų pakra-

čiuose esančių žmonių, km jie rankas išskėtę nešoka sulaikyti turėtojų? Tai kam kaltiti lietuvių tautą? Ar kad per jiperėnų. Tokius pats žydus turi ir visi kiti diktatoriai. Taip eidami, gal sulauksime įstatymo, kai bus leista žudyti ir visus tuos, kurie senatvėje sudaro kam nors sunkumų ar nepatogumų. Čia, Kazy, tai mūsų amžiaus žmogus stovi prieš moralinę dilemą ir yra kaltas, ne todėl, kad žmogaus vertės klausimą netinkamai tvarkė jo tėvai ar seneliai, bet kad gyvenimo moraliniam take jis yra pasimetęs pats. Pasimetęs dabar, čia pat, šiandien. Kad per daiktų meilę negali ar nebetrūti laiko ir drąsos atsigržti į žmogų ne kaip į perkamą daiktą, bet kaip į nežalojamą vertybę.

Praeitį reikia pažinti ir suprasti. Į istoriją reikia žiūrėti istoriškai, o jos sukeltus moralinius klausimus persikelti į šią dieną. Kai girdžiui kaltinant žydus lietuvių naikinimu, ar lietuvių žudymą naikinimu, man, Kazy, į galvą ateina tokie vaizdai: sniego grūtiš kalnuose, uraganai pniūgiuose, per Amerikos vidurio lygumas vingiuoja tornadai. Kodėl niekas nekaltina jų pakra-

giusi išversti išvirkščiai dar neseniai buvusių dienų istoriją ir kaltę suversti tarp dviejų galybių patekusiai ir jų sutryptai mažai tautai, kad toji kaltė kristų ant jos vaikų ir vaikaičių galvų. Tai piktas sugalvojimas dar vis tebesipriešinančiai tautai prisegti kaltę, kad lengviau būtų galima ją visiškai sugniuždyti. Žmogaus, mielas Kazy, jau tokia iškrypsi prigimtis, kad kaltinti ir smerkti daug saldziau, negu ką ginti ar ryžtis tikrosios tiesos įieškoti. Kaltintojai tai žino, užtat taip ir stengiasi, nes tiki, kad joks blaivus laisvo pasaulio žmogus nenorės bendrauti su žmogžudžiu tautos žmogum. Ar tai negeras sugalvojimas pribaihti visomis įėjomis trempiamą tautą? Tas sugalvojimas toks geras, kad jau ir mes patys, užuot į praeitį pažvelgę kaip į praeitį, bandome atsimušti tuo pačiu ginklu, visiškai nejausdami, kad savo atsikirtimu patys save neteisina apskaitiname. Vien atsikirtimas: „Ogi ką žydai mums darė!“

spjauna kaltę atgal į visą tautą. Kaltę, kurios tauta niekada ne tik nedarė, bet net ir sapny nesapnavo daryti. (Pabaiga)

Mirė dailininkas Vladas Vaičaitis

Chicago kultūrininkų būryje vėl vieno visur pasigesime: sausio 25 d. mirė dailininkas Vladas Vaičaitis. Chicagoje jis buvo vienas iš tų, kurį visada galėjai matyti kultūrinių renginių publikoje, ypač visų parodų atidarymuose. Dailininkas mirė, sulaukęs 64 m. amžiaus. Buvo taikus, ramus žmogus, neapsėstas perdėtų ambicijų, mokąs džiaugtis kitų laimėjimais, nesiverždamas pats ant pjedestalo. O būtų galėjęs, nes talentu ir kūrybiniais rezultatais ne kartą džiuginio mūsų parodai lankytojus.

Vladas Vaičaitis, kiek prisimenu, su savo tapybomis dalyvaavo bene visose bendrinėse lietuvių dailininkų parodose pastaraisiais metais Chicagoje. 1976 metų gruodžio mėnesyje individuali jo darbų paroda buvo surengta M.K. Ciurlonio galerijoje, jaunimo centre, ištatant per 50 paveikslų. Paroda spaudos ir ianųjų buvo vertinama gana pa-

lankiai. Ypač akį traukė sodrus peizažai, tačiau juos pajavirino portretai, ir gana arti abstrakto bestovintys užmojai. Labiausiai savas gal buvo tose tapybose, kur impresionistinė nuotaika reiškėsi labiau ekspresionistiniais spalvų potėpiais. Ar nevertėtų dabar kam nors pagalvoti ir apie dailininko visos rinktinės kūrybos jau pomirtinę parodą.

PATIKSLINIMAS

Sausio 20 dienos kultūriniam priede, dr. Audriaus Plioplio straipsnyje apie Ciurlionį liečiančias recenzijas, pirmajame puslapyje, septintoje skiltyje pataisyti na viena paklaida. Minint laikraščio vardus ir datas, kuriuose parodos rusiškoji grupė buvo nutylėta, vietoj Daly Miror, 1912 m. spalio d., psl. 6 turi būti Daly Mail 1912 m., spalio 5 d., psl. 6.